

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувачка випускової кафедри
_____ О.А. Хомерікі
« ____ » _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО РІВНЯ БАКАЛАВР
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 054 «СОЦІОЛОГІЯ»
ОПП «Соціологічна експертиза соціально-політичних процесів»

Тема: Громадська думка як елемент зворотного зв'язку в місцевому самоврядуванні

Текст роботи містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Виконавець: студент СЛ – 412 **Чекаленко Катерина Андріївна**

Керівник: кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології та політології Валентин Валерійович Гладких

Нормоконтролер: _____ Стригуль М.В.

КИЇВ 2022

РЕФЕРАТ

Дипломна робота містить: 67 сторінок, 1 таблицю, 22 посилання на літературні джерела.

Об'єкт дослідження: громадська думка.

Мета роботи: розглянути громадську думку як елемент зворотного зв'язку в місцевому самоврядуванні.

Методи дослідження: аналіз та синтез, узагальнення, соціологічний системний аналіз, вторинний соціологічний аналіз, соціально-психологічного та порівняльно-історичного аналіз.

Предмет дослідження: громадська думка як елемент зворотного зв'язку в місцевому самоврядуванні.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються наступні завдання:

1. розглядання громадської думки як об'єкту соціологічного аналізу;
2. аналіз специфіки опитування громадської думки в системі формування соціально-економічної політики на рівні місцевого самоврядування;
3. здійснення вторинного аналізу соціологічного дослідження громадської думки про взаємодію громадськості з органами місцевого самоврядування;
4. розроблення програми дослідження та інструментарію пробного дослідження.

В дипломній роботі розглянуто специфіку опитування громадської думки в системі формування соціально-економічної політики на рівні місцевого самоврядування. У процесі роботи зроблено висновки щодо громадської думки про взаємодію громадськості з органами місцевого самоврядування.

Ключові слова: **ГРОМАДСЬКА ДУМКА, ОПИТУВАННЯ, МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ, СИСТЕМА МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ.**

ABSTRACT

Thesis contains: 67 pages, 1 table, 22 referenses to published data.

Object of study: public opinion.

Objective: consider public opinion as an element of feedback in local self-government.

Research: analysis and synthesis, generalization, sociological system analysis, secondary sociological analysis, socio-psychological and comparative-historical analysis.

Purpose of the study: public opinion as an element of feedback in local self-government.

To achieve this goal in the work of the following tasks:

1. consideration of public opinion as an object of sociological analysis;
2. analysis of specificity of public opinion poll in the system of formation of social and economic policy at the level of local self-government;
3. conducting a second analysis of the sociological survey of public opinion on the interaction of the public with local self-government;
4. development of the research program and the tools of the trial research.

In this work the specifics of public opinion poll in the system of formation of social and economic policy at the level of local self-government are considered In the process of work the conclusions on public opinion on interaction of the public with local self-government bodies were made.

Key words: **PUBLIC OPINION, POLL, LOCAL SELF-GOVERNMENT, LOCAL GOVERNMENT SYSTEM.**

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ	8
1.1. Громадська думка як об'єкт соціологічного аналізу	8
1.2. Специфіка опитування громадської думки в системі формування соціально-економічної політики на рівні місцевого самоврядування	19
Висновок до першого розділу	34
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ У СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	36
2.1. Громадська думка про взаємодію громадськості з органами місцевого самоврядування: вторинний аналіз	36
2.2. Програма дослідження та інструментарій пробного дослідження	45
Висновок до другого розділу	60
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Місцеве самоврядування у соціальному аспекті означає, що територіальне співтовариство людей спроможне вирішувати свої нагальні локальні проблеми власними силами.

У політичному аспекті самоврядування означає можливість прямого народовладдя. Тому адміністративний апарат місцевої влади має найматися територіальною соціальною спільністю.

Проте у повсякденній реальності, незважаючи на процес децентралізації, місцева влада може бути на практиці не повноцінним органом самоврядування, а елементом державного централізованого апарату, коли органи місцевого самоврядування більше орієнтуються на вказівки вищих органів державної влади, а не потреби та інтереси населення місцевої громади.

Важливим елементом системи місцевого самоврядування виступає громадська думка як безумовний елемент зворотного зв'язку, що надає управлінню на місцях системних ознак: стійкість, автономність (самодостатність), цілеорієнтованість, високу інтегративну здатність.

Актуальність дослідження обумовлена як у теоретичному плані, так і в практичному. У теоретичному плані дослідження проблеми включення громадської думки в систему місцевої влади сприяє більш глибокому розумінню у сфері сучасної специфіки феномена громадської думки, а також трансформації її функцій, у тому числі умов функціонування в системі сучасної влади.

Актуальність зазначеної проблеми диктується також запитами практики: ефективність місцевої влади знаходить висвітлення в її здатності відповідати інтересам населення. Вираження цих інтересів ми знаходимо саме в громадській думці. Лише користуючись своєчасною та достовірною інформацією про громадську думку органи місцевої влади здатні повною мірою стати легітимним механізмом керування суспільством. Вивчення

громадської думки, робота із громадською думкою дають можливість місцевій владі уникнути багатьох помилок.

Довідка про ступінь наукової розробки теми дипломного дослідження. Застосування громадської думки в інтересах ефективної реалізації представляє значний науковий інтерес та достатньо розроблена. Ще на початку ХХ ст. з'являються фундаментальні дослідження, спрямовані на розгляд феномену громадської думки та проблематики, пов'язаної з нею. Так, постає праця французького соціолога Г. Тарда «Громадська думка та натопв», німецького юриста Ф. Гольцендорфа «Роль громадської думки в державному житті» та пізніші роботи У. Ліпмана «Громадська думка» (1922 р.), П. Лазерсфельда, Е. Ноель-Нойман, П. Бурдьє, Ю. Хабермаса. Серед дослідників громадської думки в Україні особливо хотілося б виділити доробок О.Балакіревої, І.Бекешкіної, Є.Головахи, О.Вишняка, Н.Паніної, В.Паніотто, М.Чурилова, О.Яременка, В.Полторака та інших.

Однак проблема використання громадської думки як зворотного зв'язку в системі місцевого самоврядування розроблена недостатньо. Незважаючи на велику кількість робіт із місцевого самоврядування, проблеми громадської думки як фактора зворотного зв'язку розглядаються мало. Недостатня вивченість теми визначила об'єкт та предмет дослідження, мету та завдання дипломної роботи.

Мета і завдання виконання дипломної роботи.

Мета дипломної роботи – з урахуванням теоретичного осмислення можливостей використання громадської думки у процесі управління розглянути її як елемент зворотного зв'язку в місцевому самоврядуванні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Розглянути громадську думку як об'єкт соціологічного аналізу

2. Проаналізувати специфіку опитування громадської думки в системі формування соціально-економічної політики на рівні місцевого самоврядування

3. Здійснити вторинний аналіз соціологічного дослідження громадської думки про взаємодію громадськості з органами місцевого самоврядування

4. Розробити програму дослідження та інструментарій пробного дослідження

Об'єктом дослідження є громадська думка.

Предмет дослідження є громадська думка як елемент зворотного зв'язку в місцевому самоврядуванні

Основна гіпотеза дослідження полягає в тому, що громадська думка є елементом управління у формі зворотного зв'язку, що надає місцевому самоврядуванню системні ознаки: стійкість, автономність, цілеорієнтованість, високу інтегративну здатність.

Методи дослідження: методологічну основу сформували базові засади соціологічного системного аналізу, вторинного соціологічного аналізу, соціально-психологічного та порівняльно-історичного аналізу. В ході визначення теоретичних засад проблеми дослідження були застосовані загальнонаукові методи аналізу і синтезу та узагальнення.

Коротка довідка про структуру роботи. В структуру роботи входять вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел. Список використаних джерел налічує 22 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

1.1. Громадська думка як об'єкт соціологічного аналізу

Демократизація взаємин суспільства й держави в їхній взаємодії в державно-управлінських процесах припускає створення атмосфери довіри й згоди в постійному діалозі між державними структурами та суспільними інститутами. Комунікації від державного апарата й суспільних кіл, диктуються зростаючим динамізмом, мінливістю й зростаючими вимогами соціального середовища до системи державного керування.

З організаційної точки зору, безперервність таких двосторонніх інформаційних контактів необхідна для моніторингу й прогнозування подій у мінливих умовах соціального буття, для своєчасної й адекватної реакції й надання керуючого впливу. У системі державного керування тим самим діє своєрідний механізм "раннього оповіщення" про небезпеку (назріваючих конфліктах, кризах), що допомагає запобігти небажаним соціальним наслідкам. Важливим елементом у подібному механізмі стає громадська думка. Таким чином, варто розглядати громадську думку як системний елемент суспільного життя.

Проблема громадської думки традиційно перебуває в центрі уваги соціологів і соціальних психологів, політологів у зв'язку з її значимістю у всіх сферах життя суспільства й, особливо, у керуванні державою. Проблема понятійного визначення громадської думки багато в чому зв'язана зі специфікою природи цього феномена.

Громадська думка традиційно розглядається у якості інституту громадянського суспільства, а її становлення пов'язується з тими структурними перетвореннями, які відбуваються в сучасних суспільствах.

При включенні громадської думки в систему місцевої влади вона здатна

виступати в якості зворотного зв'язку між суспільством і місцевою владою. Подібний зворотний зв'язок здатний зробити більш стійкою систему суспільства. У зв'язку із цим сьогодні необхідно створення ряду умов для включення громадської думки в систему місцевої влади. Адже робота із включення громадської думки в систему влади повинна здійснюватися на всіх її рівнях.

Вивчення громадської думки припускає використання закономірностей і положень таких дисциплін: загальна соціологія, соціологія політики, соціологія громадської думки, соціологія управління, теорія державного управління, соціальна психологія, соціологія масових комунікацій.

Але нас, насамперед, цікавить інституціональний аспект даної проблеми, тому що при інституціональному трактуванні громадська думка виступає як специфічний соціальний інститут, який забезпечує включення масової оцінювально-практичної діяльності у процеси соціальної регуляції, що відіграє особливу роль у громадській системі, яка має свої функції й характер взаємодії з іншими інститутами, здатна функціонувати у всіх сферах життя суспільства, у тому числі в сфері місцевої влади.

Дослідженню умов, меж і можливостей впливу громадської думки на функціонування й розвиток соціальних систем приділялася велика увага в працях Н. Макіавеллі, який бачив у народі "більшу силу", потужну опору государя: "...тим государям, які більше бояться народу, ніж зовнішніх ворогів, фортеці корисні; а тем з них, хто більше боїться зовнішніх ворогів, чому народу, фортеці не потрібні... Краща із усіх фортець-не бути ненависним народу..." [8].

У М. Гегеля, у його книзі "Філософія права" уперше з'явилося поняття громадської думки як "загального, субстанціального й дійсного", яке відбиває "правильні тенденції дійсності" і "зв'язане в ньому зі своєю протилежністю, з вартою самій по собі своєрідною й особливою думкою багатьох").

А. де Токвіль писав, що в міру того як громадяни стають більш рівними

й більш схожими між собою, схильність у кожного з них сліпо довірятися конкретній людині або ж певному класу зменшується. А от схильність довіряти масі зростає, і громадська думка усе більше починає правити світом. У часи рівності люди не надто схильні довіряти один одному унаслідок своєї подібності, але та ж сама подібність й обумовлює їхню готовність проявляти фактично безмежну довіру до думки громадськості, тому що їм не видається неймовірним висновок про те, що, оскільки всі мають рівні пізнавальні здатності, істина завжди повинна бути на боці більшості".)

Відповідно до концепції Г. Тарда, творцем громадської думки є якась публіка з досить рухливими й нечіткими межами, що походять своїм корінням від особливо масових духовно-психологічних процесів.) [5].

Е. Ноель-Нойман дала наступне визначення: "Громадська думка - це ціннісне забарвлення, що зокрема має моральне забарвлення, думку й спосіб поведінки, які, якщо мова йде про усталені догми або звичаї, слід демонструвати прилюдно, щоб не виявитися в ізоляції, або ж прилюдно демонструвати, не боячись ізоляції".

Громадська думка фактично перебиває всі існуючі форми свідомості або, говорячи точніше, входить у кожну з них у якості своєрідного способу їх існування. При цьому громадська думка входить до складу цих форм свідомості з різним ступенем інтенсивності й у сфері політики вона має досить велику реальну силу.

Інституціональне трактування громадської думки розглядав А. Лоуел, який порівнював громадську думку з повітрям, що необхідне для подиху демократії: коли воно є, його не помічають, але його відсутність може призвести до загибелі всього організму [8].

У роботах Д.П. Гавра досліджений ступінь включеності оцінок і суджень громадськості в практичні розв'язки органів влади й керування, які є показниками відкритості суспільства, а також показником рівня розвитку в ньому найважливіших прав і воль, нарешті, одним із критеріїв

демократичності політичного устрою держави.

Дослідження з даного напрямку фрагментарні й недостатньо глибоко пророблені, особливо на регіональному рівні. У сучасних умовах в суспільстві актуалізується потреба не лише в розробці методик дослідження громадської думки (у тому числі як елемента влади), але й створення специфічних технологій соціального планування, проектування й прогнозування функціонування громадської думки у системі державної влади, як соціального інституту сучасного громадянського суспільства, в умовах демократизації влади.

Проблема громадської думки завжди була однією із самих актуальних у сфері суспільних наук, таких як соціологія, політологія, філософія, психологія. Кожна з них виділяє свій предмет цього багатогранного об'єкта, тому що громадська думка виступає й вираженням певної моралі, моральності суспільства, і відношенням соціальних спільнот до явищ суспільного життя, а також соціально-психологічним комунікативним явищем.

Інтерес до громадської думки як до публічного феномена існував ще в Античності. Уже в працях Платона, який уважав публічну думку - думкою аристократії та еліти. Ця ідея одержала розвиток у працях Платона, де, зокрема, обґрунтовувалося положення про те, що думка мудрих правдивіша, чим думка більшості).

Аристотель вивчав питання про те, як верховна влада повинна взаємодіяти з масою вільних громадян, що не володіють багатством та видатними рисами. З одного боку, вважав Аристотель, допускати таких до заняття вищих посад небезпечно. З іншого боку, небезпечно й усувати їх від участі у владі: коли в державі багато людей позбавлено політичних прав, коли в ній багато бідняків, така держава неминуха буває переповнена вороже настроєними людьми. Залишається одне: надати їм можливість брати участь у дорадчій і судовій владі.

Існує багато інтерпретацій поняття громадської думки, перші спроби

усвідомлення її ролі й значення в суспільному житті. Протягом усього наступного історичного періоду громадська думка цікавила вчених і політиків, оскільки мала пряме відношення до питань влади.

Майже до кінця ХІХ ст. громадська думка є повноправним предметом філософської дискусії - про її природу, структуру, розвиток міркують Ф. Бекон, Дж. Локк, Т. Гоббс.

Зокрема, Т. Гоббс розглядав думки як відбиття певних соціальних потреб. При цьому він надавав їм соціально-практичного значення, відзначаючи, що дії людей обумовлена їхніми думками й що в гарному керуванні думками полягає гарне керування діями людей, що веде до встановлення серед них миру й згоди [5].

Ж.Ж. Руссо вважав, що провідне місце в еволюції поглядів на роль громадської думки в державному керуванні належало французькому Просвітництву ХVІІІ ст. Будучи одним з його видних представників у трактаті "Про суспільний договір" діяльність уряду він ставив у залежність від суджень народу, рекомендуючи будь-які народні збори відкривати постановкою двох питань: чи хоче народ зберегти існуючу форму правління та чи хоче залишити владу в руках тих, у кого вона перебуває в цей час? За таких умов, на його думку, уряд змушений буде додержуватися наказів народних зборів.

Цілий ряд тверджень про громадську думку пов'язаний з іменем філософа Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля. В "Філософії права" він тлумачить громадську думку як "загальне, субстанціальне й дійсне", що відбиває "правильні тенденції дійсності".

Значення громадської думки в регулюванні політики країни обговорюється в роботах А. Гамільтона, котрий не вважав громадську думку значимим інститутом демократичного суспільства. Він не довіряв народу, вважаючи його неосвіченим, суперечливим і нестабільним. У своїх зауваженнях до Конституційної Конвенції 1787 г. він пише: "Говорять, що глас народу - глас божий, і хоча цю максиму звеличують і вірять у неї, насправді

вона невірна. Народ неспокійний і непостійний, він рідко розуміє й судить вірно". Саме тому Гамільтон вважав, що якщо думка більшості членів суспільства буде прямо презентована в керівництві державою, це створить загрозу її стабільності й буде суперечити загальнонаціональним інтересам.

Тлумачення громадської думки як феномена непостійного, непослідовного й некомпетентного привела цього мислителя до підтримки обмеженої представницької системи з майновим цензом для виборців. Єдине, що він дозволяв думці суспільства, - це висловлювати схвалення й розуміння політики "деяких людей, наділених мудрістю й багатством".

Д. Медісон погоджувався з Гамільтоном у тому, що саме політичній еліті варто доручити виражати інтереси більшості. Також він вважав, що громадська думка погана інформована й роздроблена.

Також слідом за Аристотелем Медісон уважався, що така демократія, при якій більшістю голосів усіх членів суспільства ухвалюється рішення по будь-якому питанню, веде до розкладання керування державою. Медісон виступав за послідовну реалізацію моделі представницької демократії, при якій "... привселюдно виражена думка народних представників буде ближче до суспільного блага, чим глас самого народу".

Як і Гамільтон, він був не схильний довіряти громадській думці, вважаючи природнім станом конфлікт, викликаний як людською природою, так і майновими відмінностями. Разом з цим, Медісон не був настільки радикальний у запереченні політичних можливостей цього феномена, вважаючи, що "представницька система, що називався в ті дні республіканською, може зм'якшити протиріччя громадської думки в процесі обліку суспільних оцінок при формуванні політики".

Таким чином, Джеймс Медісон визнавав важливість розглянутого феномена як думки всього суспільства, а не лише еліти, як каналу формування законодавчої влади за рахунок механізму народного представництва. Це був певний крок у бік лібералізму від концепції олігархічної демократії

Гамільтона.

Томас Джефферсон був прихильником республіканської форми правління, підтримуючи більш відкриту представницьку систему. Він уважав, що люди здатні сформувані інформовані, стабільні й послідовні оцінки важливих для них об'єктів. Джефферсон не ставився до виборів як до способу обмеження деструктивної сили неосвіченої й конфліктної громадської думки. Він бачив у представницькій демократії практичне вирішення технічної проблеми трансляції у політичне життя оцінок і думок усіх громадян. У цілому, він уважав громадську думку феноменом здатним до компетентних, стабільних і відповідальних оцінок, а тому виступав за повноправне включення його в політичний процес.

Алексіс де Токвіль у своїх шляхових нарисах "Демократія в Америці" побачив і описав той політичний механізм, у якому громадська думка і є влада. Він пише: "Масі немає ніякої потреби прибгати до сили законів, щоб підкорити собі тих, хто думає інакше. У такій країні, як Сполучені Штати, де життя суспільства організоване на демократичних принципах, є тільки одна умова сили й успіху, тільки одна влада й усе підлегле їй". Ця єдина влада - громадська думка [14].

Особливо значимим аспектом дослідження громадської думки є вивчення зв'язку між процесом її формування, вираження, функціонування й існуючим рівнем соціальної напруженості в суспільстві, соціальним настроями і самопочуттями.

Громадська думка як своєрідна реакція соціальних спільнот на дії суб'єкта керування здатна:

- виступити джерелом важливої соціальної інформації для підготовки й ухвалення рішення;
- спонукати суб'єкт керування прийняти те або інше рішення в інтересах соціальних спільнот;
- полегшити і прискорити реалізацію рішень або ж перешкодити

їхньому здійсненню, якщо дії суб'єкта керування не обґрунтовані з погляду громадськості або не зрозумілі їй;

- змусити скорегувати й навіть скасувати ухвалені рішення, допомогти вибрати з декількох варіантів рішень оптимальне;
- навчити людей зробити більше, виявити ініціативу й самостійність.

Таким чином, під громадською думкою розуміємо відношення індивідів, соціальних спільнот та груп до конкретних фактів, процесів і явищ суспільного життя. Громадська думка - відкрита, публічна артикуляція (передача) ставлень, а не просто сума якихось приватних думок, якими люди обмінюються у вузькому колі родини або друзів [13].

Крім пошуку визначення громадської думки необхідно знайти зв'язок громадської думки й влади. Способи й форми впливу громадської думки на владні інститути досить різноманітні: від звичайного вербального схвалення або несхвалення їх діяльності до цілеспрямованого, прямого тиску на ці владні інститути, що здатне призводити до глибокої перебудови внутрішньовладних відносин у суспільстві.

Саме в сфері влади й політики громадська думка проявляє себе найбільше часто з більшою гостротою й динамічністю. Особливо, це характерно для перехідного, трансформаційного суспільства з його нестійкими структурами державної влади й демократичними інститутами, проявами політичної й економічної нестабільності.

Найпоширеніша функція громадської думки, що стосується політики й влади це оціночна. Вона проявляється через ціннісні судження мас щодо діяльності офіційних владних інститутів і їх лідерів, гучних політичних подіях, характері складної в суспільстві ситуації й т.п. У неорганізованій, стихійній формі подібні оцінки практично завжди присутні в робочому або домашньому колі людей, у їхньому неформальному спілкуванні, у дискусіях про політичну "злобу дня". В організованій формі подібні оцінки найчастіше

проявляються шляхом опитувань громадської думки, за ініціативи як самих структур діючої влади, так і партіями, громадськими організаціями та іншими недержавними замовниками.

Про масові судження, що виконують оціночну функцію, нерідко говорять як про найменш змістовні із усіх тих, що можуть виходити від громадської думки, при цьому їх наділяють в основному емоційно-почуттєвою сутністю.

Дійсно, найчастіше продуктом оцінної діяльності громадської думки виявляються скупі так/ні чи за/проти, погано/добре. Однак, лаконічні за формою вираження, вони далеко не завжди є такими по змісту. Адже за простими, часом, альтернативними оцінними судженнями ховаються великий соціальний досвід мас, їх сумніви, зіставлення, міркування, дискусії, нарешті, народна інтуїція й життєва мудрість.

Досить часто громадська думка реалізується в сфері владних відносин і через свою контрольну функцію, яка проявляється у тому, що громадська думка фактично по будь-якому значимому для себе питанню займає певну позицію й прагне до того, щоб їй відповідала відповідна діяльність владних органів та їхніх керівників.

Таким чином, незважаючи на те, що реальна влада в суспільстві знаходиться в руках державних інститутів, громадська думка здатна поставати над ними та контролювати їхню діяльність. І хоча в арсеналі громадської думки знаходяться тільки моральні санкції й важелі тиску, ефективність її як інструмента контролю над діяльністю або, навпаки, бездіяльністю влади буває досить високою.

По-перше, у силу авторитету народної більшості, а по-друге, у силу можливої трансформації незадоволеної громадської думки в небажані для влади форми суспільних дій. У зв'язку із цим досить послатися на відсторонення від виконання владних повноважень посадових осіб як найбільше часто використовуваний наслідок пом'якшення контрольної позиції

громадської думки.

Досить близька до контрольної функції по своїй суті й характеру захисна функція громадської думки. Мова йде про те, що через вираження своєї думки, за допомогою своєї твердої позиції по актуальних питаннях життя широкі маси здатні відстоювати власні інтереси, захищати власні громадянські права й свободи. Слід підкреслити, що саме через реалізацію захисної функції громадська думка найбільш рельєфно оголює свою духовно-практичну суть та служить сполучною ланкою між соціальними умоунастроями мас і їх практичними діями.

Зміцненню механізму взаємодії суспільства й влади сприяє консультативна функція громадської думки, котра проявляється в тому, що за наявної потреби громадська думка може бути виражена й у формі поради, консультації, пропозиції, що адресовані владному органу щодо назрілих політичних, соціально-економічних і інших проблем.

Звичайно, формування слухної поради та конструктивної пропозиції вимагає наявності у суб'єкта громадської думки певних здатностей і, насамперед, уміння аналізувати факти і явища дійсності, передбачити соціальні й політичні наслідки пропонованих рішень, урахувувати, наскільки вони адекватні інтересам суспільства, держави, самим масам. По частині їх наявності багато владних інститутів і посадові особи проявляють скепсис, вважаючи неефективним залучення громадськості до пошуку оптимального вирішення значимих завдань, покладаючись при цьому на власну думку або в найкращому разі на думку наблизених експертів.

Однак життя спростовує політичну короткозорість подібної зарозумілості й дає безліч прикладів, коли пропозиції, що виходять від народних низів, цілком вдало й органічно доповнювали й підсилювали думкою фахівців-експертів, коли органам влади в опорі на поради населення вдавалося долати навіть найскладніші проблеми та конфлікти.

Представникам влади тому варто слід пам'ятати: хоча експерт сильний

своїми професійними знаннями, але народ сильний життєвою мудрістю. До того ж залучення широких верств населення до процесу вироблення й прийняття найважливіших політико-управлінських рішень значно підсилює їхню соціальну легітимність, стверджує в розумінні народу факт їх спільного прийняття.

Варто мати на увазі й те, що громадська думка може не тільки радити, консультувати, пропонувати, але й диктувати, пропонувати інститутам влади, як зробити у відношенні особливо хвилюючих суспільство проблем. У подібних випадках говорять про прояв директивної функції громадської думки, оскільки результатом його функціонування виступають рішення, що мають чітко заданий, імперативний характер.

Це має місце, коли вирішення кардинальних питань державного й громадського життя виноситься на всенародне голосування (референдум) та в ході проведення виборчих кампаній, коли громадяни здійснюють політичний вибір, визначаючи особу нової влади. В обох випадках імперативний характер громадської думки впливає з конституційного права народу визначати верховного суверена й головного джерела влади.

У реальній практиці різні функції громадської думки взаємопроникають і доповнюють один одного, обумовлюючи головний зміст його існування, його основну, інтегративну функцію. Вона одержала назву регулятивною. Мова йде про те, що кожен вплив громадської думки на владу у формі поради, оцінки, імперативу або контролю прямо або опосередковано включається в процес регулювання і внутрішньовладних відносин, і відносин суспільства й влади. У цьому проявляється відносна самостійність громадської думки, її здатність детермінувати політичний процес, коректувати діяльність владних інститутів і посадових осіб.

1.2. Специфіка опитування громадської думки в системі формування соціально-економічної політики на рівні місцевого самоврядування

Громадська думка виступає досить важливою, необхідною нормою демократії. Вона є одним з діючих інструментів громадянського суспільства, за допомогою якого народ може оперативнo виражати свою довіру або недовіру центральній й місцевій владі, і тим самим установлювати щораз ступінь її легітимності. Тому органи державної влади й місцевого самоврядування самі намагаються не тільки враховувати суспільну думку, але й формувати її в потрібному для себе напрямку.

Рішення комплексу складних завдань соціально-економічного розвитку територіальних громад немислимо без розгорнутого діалогу органів місцевого самоврядування із зацікавленими групами й верствами населення. Доля управлінських рішень, великомасштабних проектів, успіх практично будь-якої значимої соціально-політичної дії й у цілому політики влади територіальних громад залежать від їхньої підтримки з боку населення територіальної громади. Щоб бути ефективною, діяльність органів і посадових осіб місцевого самоврядування повинна опиратися на громадську думку, ураховувати її авторитет і силу.

Основною рисою громадської думки в сучасному українському суспільстві є те, що вона перебуває в процесі становлення, на шляху до своєї інституціоналізації. Інакше кажучи, зараз ми не можемо стверджувати, що в нашому соціумі громадська думка функціонує як стійкий соціальний інститут. Найчастіше ми зустрічаємося зі слабо сформованою думкою людей, яка продиктована поточними настроями, емоціями, стереотипними реакціями на нові реалії тощо. Часом люди висловлюються за або проти чогось лише тому, що їх запитали про це в соціологічному опитуванні, а не

тому, що вони мали по даному питанню раніше обдуману і сформовану власну думку.

Мова, як бачимо, іде про з'ясування двох принципових питань:

1) чи впливає громадська думка на ефективність місцевого самоврядування;

2) чи використовують органи й посадові особи місцевого самоврядування громадську думку в процесі підготовки й прийняття управлінських рішень?

В умовах демократичного суспільства, відповідь на обидва питання повинна бути позитивною. Однак реальна практика свідчить про багато труднощів. З одного боку, підготовка й прийняття рішень з питань місцевого значення повинні ґрунтуватися на врахуванні інтересів і запитів населення. У цьому плані влада територіальних громад прагне залучити до вироблення рішень - прямо або побічно - широку громадськість.

Але, з іншого боку, прийняті рішення повинні бути компетентними, орієнтованими на вирішення проблем по суті на основі певних раціональних передумов. Як відомо, компетентність громадської думки, так само як і її можливості вирішувати складні завдання, мають конкретні межі. Визнавати її безумовним сувереном і для органів місцевого самоврядування, і для суспільства в цілому може бути так само небезпечно, як і повністю її ігнорувати [17].

Проблема полягає в тому, щоб знайти оптимальний механізм взаємодії органів місцевого самоврядування й громадської думки, визначити ефективні шляхи й способи залучення громадськості до прийняття управлінських рішень і до контролю над якістю роботи всіх установ місцевого самоврядування.

При всій важливості цієї проблеми не можна стверджувати, що вона одержала адекватного рішення. Органи й посадові особи місцевого самоврядування кидаються із крайності в крайність. З одного боку, має місце

загравання із громадською думкою, різного роду популістські кроки. З іншого боку, при розробці найважливіших питань соціально-економічного планування, забезпечення просування великих інновацій, при прийнятті й реалізації важливих управлінських рішень з питань місцевого значення потенціал громадської думки залучається далеко не повністю і не завжди.

У зв'язку із цим безумовно є важливим визначити на законодавчому рівні перелік тих питань місцевого значення, при прийнятті рішення щодо яких органам влади й місцевого самоврядування необхідно в обов'язковому порядку враховувати думку населення.

Доцільно розширити перелік питань місцевого значення, при рішенні яких громадській думці приділяється не просто дорадча роль. До питань, при рішенні яких органи влади й місцевого самоврядування повинні керуватися винятково думкою населення територіальної громади, можна віднести такі:

- прийняття й зміна статуту територіальної громади;
- розробка й прийняття програм по комплексному соціально-економічному розвитку територіальної громади, а також окремих міста, району, селища;
- регулювання й планування забудови, використання земель, водних об'єктів на території територіальної громади;
- охорона громадського порядку;
- організація, зміст і розвиток установ освіти й охорони здоров'я;
- організація транспортного обслуговування, торгівлі й громадського харчування й побутового обслуговування населення;
- збереження пам'ятників історії й культури;
- створення умов для розвитку фізичної культури й спорту;
- охорона навколишнього середовища тощо.

При цьому регламентація дослідження й врахування громадської думки населення повинна містити в собі дві складові частини:

- по-перше, установлення порядку виявлення громадської думки населення;
- по-друге, установлення причинно-наслідкового зв'язку між виявленою думкою населення й наступною реакцією органу влади й місцевого самоврядування.

Не менш складною й багатогранною представляється проблема вивчення, формування й прогнозування громадської думки. У числі можливих варіантів виявлення думки населення традиційно вказуються:

1. місцевий референдум або сукупність референдумів;
2. рішення представницького органу місцевого самоврядування;
3. сукупність вуличних, квартальних тощо зборів громадян;
4. фахове соціологічне опитування громадської думки;
5. опублікування й обговорення пропозицій у засобах масової інформації.

Місцевий референдум - найбільш очевидна форма виявлення громадської думки населення. Застосування місцевого референдуму для виявлення думки населення важливо з погляду статусу рішення, прийнятого на місцевому референдумі, як рішення, що підлягає обов'язковому виконанню.

Слід зазначити, що в побуті під референдумом нерідко мається на увазі будь-яке голосування населення по якому-небудь питанню. Де-юре це невірно, оскільки голосування - це лише один з невід'ємних елементів референдуму, але далеко не єдиний. Статус же референдуму відповідна процедура здобуває лише за умови реалізації всіх її етапів з дотриманням вимог законодавства, а саме: висування ініціативи, її офіційна реєстрація, підготовка й ухвалення рішення про проведення процедури волевиявлення, агітаційна кампанія, власне волевиявлення у формі таємного голосування, офіційне оформлення підсумків відповідної процедури.

Збори громадян - також досить очевидна форма виявлення громадської думки населення. При встановленні, що дана форма застосовується, у відповідному нормативному акті повинна бути докладно регламентована організація проведення зборів. Зокрема, необхідно:

- визначити порядок установавання правочинності зборів;
- установити гарантії, що зборами буде охоплене населення всіх відособлених частин території (селищ, сіл, внутрішньо міських мікрорайонів тощо);
- визначити - яка частина населення (як кожної з відособлених частин територій, так і території в цілому) повинна взяти участь у зборах, щоб була підстава для затвердження цієї процедури як виявлення повноправної громадської думки населення.

Соціологічне опитування громадської думки привабливе тим, що ця процедура має досить солідну наукову базу. Реалізація сучасних наукових технік і методик проведення соціологічного опитування дозволяє одержати цінний результат, досить близький до прямого волевиявлення.

Привабливість цієї форми також у тому, що проведення соціологічних опитувань дозволяє виявити не тільки усереднену думку населення в цілому, але й особливості думок в розрізі вікових, професійних, національних тощо підгруп населення, що досить важливо за умов якщо є потреба ухвалення рішення в умовах конфліктної ситуації.

Умовно негативним моментом цього варіанта є потенційна можливість одержання так званого «результату під замовлення». З метою максимального зниження зазначеної небезпеки процедура опитування (у тому числі, порядок та принципи формування вибірки опитуваних респондентів) повинна бути визначена й оприлюднена заздалегідь, бажано після одержання декількох позитивних висновків незалежних наукових соціологічних установ.

Опублікування й обговорення проектів рішень у засобах масової інформації добре тим, що дає безпосередню можливість кожному зацікавленому жителеві в буквальному значенні попрацювати з ручкою в руці над проектом рішення. Однак серйозною проблемою є порядок підведення підсумків обговорення. Критерій кількості звернень не може бути визнаний прийнятним, оскільки досить нескладно організувати ряд «обурених» листів або вал листів «у підтримку». Критерії ж серйозності, вагомості аргументів неминуче виявляться суб'єктивними. У зв'язку з вищевикладеним можна обґрунтовано стверджувати, що форму виявлення громадської думки через обговорення проектів рішень у засобах масової інформації доцільно використовувати як допоміжні аргументи, як процедури, що передують якій-небудь із перших зі згаданих форм із метою підвищення адекватності виявлення думки населення.

Соціальна сфера як ніяка інша зі сфер проведення політики на місцевому рівні перебуває в компетенції масової свідомості. Питання соціальної справедливості й несправедливості, рівності й диференціації, соціального захисту й допомоги неблагополучним групам, збору й розподілу доходів, податків, пільг, привілеїв, пенсій і виплат тощо відповідають усім критеріям належності до реальних об'єктів громадської думки. Таким чином, громадська думка постає закономірним учасником процесів формування й реалізації місцевої соціальної і культурної політики.

На етапі вироблення соціальної політики, на місцевому рівні дослідження громадської думки є невід'ємним та необхідним елементом соціального планування. В узагальненому виді процес соціального планування можна представити у вигляді ряду відособлених змістовних блоків. Останні являють собою блоки:

- соціальна діагностика, виявлення соціальних проблем;
- визначення соціальних пріоритетів;
- розробка системи соціальних показників, норм і параметрів;

- оцінка ресурсів;
- розробка системи заходів, погоджених по строках, цілям і ресурсам;
- оцінка соціальних наслідків реалізації розробленої системи заходів.

Первинною базою для складання планів соціального розвитку подібного об'єкта, у рамках якого саме функціонує система місцевого самоврядування, являється виявлення соціальних проблем і соціальна діагностика. Якщо ж тлумачити соціальну проблему як усвідомлене суб'єктами соціальне протиріччя, значима для них невідповідність між цілями й результатами діяльності, що виникає через недостатність засобів для досягнення цілей, то й стає цілком очевидною її об'єктивно-суб'єктивна природа. Для того, щоб стати соціальною проблемою, протиріччя що лежить у її основі повинне обов'язково пройти через свідомість суб'єкта, тобто стати об'єктом оцінки.

Отже, соціальна діагностика допускає застосування комплексного інструментарію, який включає аналіз економічної й соціальної статистики разом із застосуванням методів емпіричної соціології. Серед цих методів найважливіше місце належить опитуванням громадської думки. Особливо значимі останні для виявлення структури й характеру соціальних проблем для об'єктів, якими є населення місцевих громад. Громадська думка тут виступає як інформаційна база для діагностики соціальної ситуації у комплексі із об'єктивними статистичними показниками.

Зазначена роль громадської думки впливає із прямого зв'язку масових зацікавлених оціночно-ціннісних суджень із категоріями потреби й інтересу. Оскільки в основі думки суб'єкта лежить її інтерес, обумовлений об'єктивним відношенням до потреб і соціальних інститутів, вивчаючи громадську думку, через нього виходимо вже на структуру інтересів соціальних спільнот. А от якщо є відомою структура інтересів, їх збіг, або ж протистояння, то стає зрозумілою й характеристика соціальної ситуації, проявляються соціальні

проблеми, що вимагають вирішення.

Для масових об'єктів типу територіальних спільнот, населення міст, районів проведення опитувань громадської думки з метою виявлення структури й характеру інтересів являється необхідним елементом комплексної соціальної діагностики у рамках першої фази соціального планування.

Проведений комплексний аналіз результатів опитування фіксує як параметри ставлення безлічі диференціальних суб'єктів громадської думки як щодо власних потреб, так і щодо способів їх задоволення та соціальних інститутів. Це дозволяє одержати необхідну деталізовану інформацію про номенклатуру й структуру соціальних проблем об'єкта соціальної політики на місцевому рівні [16].

Окрім комплексного завдання з'ясування інтересів соціальних суб'єктів на діагностичному етапі опитування громадської думки може застосовуватися і для вирішення локальних проблем оцінки потенційної реакції територіальної громади на той або інший конкретний об'єкт.

Наступним етапом соціального планування, розглянутого як комплексний цілісний процес, у реалізації якого звертання до громадської думки виступає в якості необхідного елемента, є соціальне планування, визначення соціальних пріоритетів. Вже після дослідження ситуації, визначення структури й характеру соціальних потреб і протиріч перед суб'єктом соціального планування, у якості якого в даному випадку є орган місцевого самоврядування, виникає проблема визначення найважливіших напрямків діяльності та вибору соціальних завдань, що мають бути визнані на даному етапі розвитку об'єкта як найбільш невідкладні, а тому вимагають першочергового розв'язання.

При розробці соціальних програм на перший план для органів місцевого самоврядування виходить питання про соціальні пріоритети, що має на увазі науково обґрунтоване виявлення тих соціальних груп, яким слід приділити переважну увагу в запланований період.

Механізм використання даних опитувань громадської думки при вирішенні завдань соціального планування повинен опиратися на:

- порівняння соціального стану різних груп;
- порівняльний аналіз сутнісних характеристик їх соціально-економічних статусів та інтересів;
- вивчення соціальних наслідків вибору певних варіантів системних цілей і пріоритетів у проведенні соціальної політики.

Практична ж реалізація залучення результатів дослідження громадської думки до процесів соціального планування полягає в наступному.

Спочатку здійснюється діагностичний етап, на якому за допомогою опитування громадської думки з'ясовується структура інтересів та потреб об'єкта планування.

На другому етапі на основі отриманої інформації експертами, професіоналами-керівниками й ученими фахівцями в області соціальної політики, планування економічного й соціального розвитку розробляється ряд варіантів побудови базового блоку відповідного плану чи програми, які передбачають різний характер соціальних пріоритетів.

Третій етап вже є емпіричним і полягає у звертанні до громадської думки як до одного з вирішальних арбітрів при виборі оптимального варіанта блоку цілей та пріоритетів плану соціального розвитку. Емпіричний інструментарій опитування при цьому має бути відповідним чином змістовно скомпонованим, щоб при обробці його результатів з них впливала не тільки раціональні, але емоційні й вольові компоненти реакції соціальних суб'єктів на різні варіанти цільових блоків.

Четвертий етап знову передбачає роботу експертів і фахівців, котрі на підставі результатів емпіричного дослідження здійснюють остаточну розробку системи соціальних цілей та пріоритетів даного плану чи програми.

Надалі, після початку фази реалізації соціальної політики можливі додаткові емпіричні етапи, котрі будуть оцінювати соціальну ефективність

обраного варіанта побудови цільового блоку програми (плану) соціального розвитку і якщо буде потреба забезпечити можливість оперативного його коректування.

Третій блок комплексної схеми соціального планування на місцевому рівні-розробка системи соціальних показників і нормативів. Він впливає безпосередньо за цільовим блоком. Якщо ж основні соціальні цілі є орієнтиром для планування характеру й змісту соціальних змін у даному місцевому утворенні на певний часовий період, то соціальні нормативи й показники конкретизують завдання й напрямки соціальної політики стосовно конкретних соціальних суб'єктів і рівнів керування.

Соціальні нормативи є найважливішим елементом системи цільового планування й керування соціальною сферою.

Побудова й обґрунтування соціальних нормативів та соціальних показників – це комплексна теоретико-прикладна проблема, що вимагає зокрема доказів, що зміна показника відбиває внутрішні закономірності даної структури або процесу й має стійкість при багаторазових реєстраціях на даному об'єкті..

Побудова системи соціальних нормативів винятково на базі об'єктивних економічних показників і даних економічної й соціальної статистики не дозволяє адекватно вирішувати завдання розробки адресного ефективного плану соціального розвитку територіальної громади. Тут також повинна бути застосована методологія, що опирається на емпіричні виміри.

На об'єктах, пов'язаних з масовими спільнотами в якості базового методу слід використовувати опитування громадської думки. Тут об'єктом соціальної оцінки, тобто об'єктом громадської думки при цій вимірювальній процедурі буде структура соціальних потреб і характер їхнього задоволення в кількісному і якісному розрізах.

Четвертий блок комплексної карти соціального планування на місцевому рівні включає оцінку необхідних для досягнення намічених цілей

ресурсів, реалізації завдань, що конкретизовані у системі соціальних показників і нормативів. На цьому етапі використовуються переважно методи економічного аналізу.

Тут виявляється потреба в матеріальних, фінансових ресурсах, в інвестиціях у різні напрямки соціального розвитку, визначаються мінімальні й максимальні розміри витрат, необхідних для вирішення або хоча б зниження гостроти соціальних проблем і протиріч.

У практиці соціального планування, зазвичай, прийнято вважати, що немає гострої необхідності залучати для вирішення завдань дані опитувань громадської думки. У цілому можна погодитися з позначеною точкою зору в тому, що у даному процесі провідна роль належить методам фінансового й економічного аналізу. Але разом з цим, неправомірним є категоричне виключення й цього процесу процедур звертання до масових соціальних оцінок.

Окрім прямих економічних ресурсів, що необхідні для реалізації соціальних програм і планів є ще одна важлива категорія ресурсів, а саме - ресурси соціальної підтримки й соціальної дії.

Фактично маються на увазі соціальні резерви, які можуть бути використані в якості додаткового ресурсу при проведенні соціальної політики поряд з виділеними суб'єктом керування безпосередніми матеріальними ресурсами. Під відповідними резервами ми розуміємо соціальні можливості, що не реалізуються за якимись причинами, суб'єктами для підвищення їхньої активності.

Якщо громадська думка в цілому й у частині своєї поведінкової складової націлена на інтенсивну діяльність у підтримку відповідних соціальних заходів, то це має позитивний ресурс соціальної підтримки й соціальної дії. Тобто аналіз громадської думки з метою виявлення й оцінки ресурсів соціальної підтримки й соціальної дії повинен стати невід'ємною частиною діяльності суб'єкта соціального планування при роботі в рамках

блоку оцінки ресурсів.

Останньою складовою комплексної схеми соціального планування розвитку територіальної громади, у якій об'єктивно можливо й практично доцільно використання матеріалів, пов'язаних з масовими зацікавленими оціночно-ціннісними судженнями й обумовленими ними вольовими проявами є оцінка соціальних наслідків і ефективності розробленої системи заходів. Оцінка цих очікуваних наслідків при соціальному плануванні зводиться до завдання формування варіантного прогнозу. Тут насамперед застосовуються методи статистичного аналізу й побудови динамічних рядів з наступною екстраполяцією, експертними оцінками основних тенденцій, математичного моделювання.

Методи опитування громадської думки на етапі оцінки соціальних наслідків схеми планування соціального розвитку територіальної громади мають переважно допоміжний характер. Цей статус масового опитування обумовлений самим перспективним характером об'єкта оцінки, пропонованого громадській свідомості. Впровадження тієї або іншої системи соціальних заходів ще не почалося й тому респондент оцінює наслідки реалізації якої-небудь умовної моделі, концепції, проекту.

У цьому зв'язку виникає проблема компетентності суб'єкта й вірогідності одержуваних даних, що не дозволяє використовувати опитування громадської думки як єдиний чи основний метод вирішення розглянутого завдання.

Але, разом з тим, використання даного методу й у цілому соціологічних діагностичних процедур на даному етапі дозволяють органам місцевого самоврядування - розроблювачам планів соціального розвитку уточнити уявлення про можливі перспективні позитивні й негативні ефекти від впровадження системи планованих заходів.

Для ефективного вирішення поставленого завдання, на наш погляд, сам інструментарій опитування (програма інтерв'ю, анкета тощо) повинен бути

організований особливим образом. Головні принципи, на які слід опиратися при формуванні соціологічного інструментарію для оцінки соціальних наслідків, можуть бути такі:

- варіантний (альтернативний) характер пропонованих респондентам об'єктів оцінки;
- деталізованість опису у вступній частині анкети (інтерв'ю) параметрів оцінюваного перспективного соціального нововведення чи програми;
- неодмінний вхідний та проміжний контроль розуміння респондентом предмета оцінки;
- інтегральний характер необхідних прогнозних оцінок;
- орієнтованість на застосування відкритих питань й сценарного підходу;
- представленість в інструментарії блоків націлених на виявлення усіх компонентів субстанціональної структури думки - раціонального, емоційного та вольового.

Суб'єкт місцевого самоврядування при розробці соціальної політики в плані й організаційній схемі робіт має передбачити проведення ряду опитувань громадської думки. Рекомендована оптимальна номенклатура опитувань може бути зведена до наступного.

Оптимальна рекомендована номенклатура опитувань при розробці соціальної політики органом місцевого самоврядування

Етапи складання плану соціального розвитку	Необхідний для застосування тип опитування громадської думки	Очікувані результати
Соціальна діагностика,	Опитування по виявленню структури	Інформація про соціальну ситуацію, структуру інтересів

виявлення соціальних проблем.	інтересів і потреб об'єкта соціального планування.	і потреб, характері соціальних проблем
Соціальне планування, виявлення цілей і пріоритетів соціальної політики	Опитування по виявленню реакції соціуму на різні варіанти соціальної політики, порівнянню варіантів її проведення, вибору й уточненню соціальних цілей і пріоритетів	Рекомендації з вибору пріоритетів, вибір оптимального варіанта соціальної політики, інформаційна база для дезагрегації цілей соціальної політики й побудови дерева цілей
Розробка системи соціальних показників і нормативів	Опитування по виявленню соціометричної складової соціальних нормативів	Комплексна інформаційно достатня система показників і нормативів, що враховує соціальні оцінки й переваги суб'єктів
Оцінка ресурсів	Опитування (блок опитування) по виявленню ресурсів соціальної підтримки (соціальної дії)	Прогноз обсягу й структури ресурсів соціальної підтримки й соціальної дії. Інформаційна база для економічної оцінки економії (приросту) витрат за рахунок відповідного ресурсу
Оцінка соціальних наслідків розробленої системи заходів	Опитування (блок опитування) по оцінці соціальних наслідків даного варіанта проведення соціальної	Додаткова інформаційна база по уточненню соціальних наслідків розробленого варіанта соціальної політики

	політики	
--	----------	--

Отже, громадська думка являється закономірним учасником процесів формування й реалізації місцевої соціальної політики й при її розробці дані опитувань громадської думки являються об'єктивно необхідним елементом системи соціального планування. Вони мають бути включені в такі блоки комплексної схеми розробки планів соціального розвитку територіальних громад як:

- соціальна діагностика й виявлення соціальних проблем;
- соціальне планування й визначення соціальних пріоритетів;
- розробка системи соціальних показників і нормативів;
- оцінка ресурсів;
- оцінка соціальних наслідків розробленої системи заходів, адже

влада має знати думку населення про державні процеси, які відбуваються в суспільстві, а населення, у свою чергу, повинне брати активну участь у житті своєї країни.

Висновок до першого розділу

Громадська думка традиційно розглядається як інститут громадянського суспільства, а її становлення пов'язується з тими структурними перетвореннями, які відбуваються в сучасних суспільствах. У результаті цих перетворень суспільство переходить до якісно нового рівня розвитку, формується стійка збалансована система взаємин між громадянським суспільством і державою. У такій ситуації громадська думка виступає в якості найважливішого соціального інституту, що регулює взаємовідносини громадянського суспільства й держави.

При включенні громадської думки в систему місцевої влади вона здатна виступати в якості зворотного зв'язку між суспільством і місцевою владою. Подібний зворотний зв'язок здатний зробити більш стійкою систему суспільства. У зв'язку із цим сьогодні необхідно створення ряду умов для включення громадської думки в систему місцевої влади. Адже робота із включення громадської думки в систему влади повинна здійснюватися на всіх її рівнях.

Громадська думка як специфічна реакція соціальних спільнот на дії суб'єкта керування здатна:

- спонукати суб'єкт керування прийняти те або інше рішення в інтересах соціальних спільнот;
- виступити джерелом важливої соціальної інформації для підготовки й ухвалення рішення;
- змусити скорегувати й навіть скасувати ухвалене рішення, допомогти вибрати з декількох варіантів рішень оптимальне;
- прискорити, полегшити реалізацію рішень або перешкодити їхньому здійсненню, якщо дії суб'єкта керування не обґрунтовані з погляду громадськості або не зрозумілі їй;
- навчити людей зробити більше, виявити ініціативу й

самостійність.

У підсумку можна сказати, що під громадською думкою в нашій роботі ми розуміємо відношення індивідів, соціальних груп, соціальних спільнот до конкретних фактів, процесів, явищ громадського життя, за допомогою, чого вони на це впливають, підкоряють і управляють.

Крім пошуку визначення громадської думки необхідно знайти зв'язок громадської думки й влади. Способи й форми впливу громадської думки на владні інститути досить різноманітні: від звичайного вербального схвалення або несхвалення їх діяльності до прямого, цілеспрямованого тиску на них, здатного приводити до глибокої перебудови внутрішньовладних відносин.

Саме в сфері влади й політики громадська думка проявляє себе найбільше часто з більшою гостротою й динамічністю. Особливо, це характерно для перехідного, трансформаційного суспільства з його нестійкими структурами державної влади й демократичними інститутами, проявами політичної й економічної нестабільності.

Органи влади й місцевого самоврядування при виробленні й здійсненні соціально-економічної політики повинні опиратися на надійні й достовірні джерела інформації про стан і динаміку масової свідомості та, відповідно, громадської думки. Відповіддю на потреби практики місцевого самоврядування стає широке поширення досліджень громадської думки, проведених соціологічними службами з дотриманням наукових процедур, технік та методик. Однак результати багатьох з них не задовольняють органи центральної влади й місцевого самоврядування, а тому не завжди можуть бути покладені в основу прийнятих ними рішень, і, відповідно, не сприяють створенню ефективного механізму взаємодії влади із громадською думкою. Тому ці складні, але дуже актуальні для нашого суспільства проблеми вимагають подальших глибоких теоретичних досліджень й практичних рішень.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ У СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

2.1. Громадська думка про взаємодію громадськості з органами місцевого самоврядування: вторинний аналіз

Дослідження було проведено Центром «Соціоконсалтинг» на замовлення Всеукраїнського об'єднання органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України» в рамках спільного українсько-норвезького проекту «Формування політики, ґрунтованої на фактах, в сфері місцевого самоврядування в Україні», фінансованого МЗС Норвегії.

Мета проведеного дослідження полягала у вивченні громадської думки стосовно відкритості діяльності органів місцевого самоврядування та їх співпраці з громадськістю.

Для реалізації зазначеної мети вирішувалися такі завдання:

- ❖ оцінити рівень політичної активності громадян у сфері місцевого самоврядування;
- ❖ вивчити уявлення представників місцевих громад про прозорість діяльності ОМС;
- ❖ дослідити громадську думку щодо відкритості ОМС до співпраці з громадськістю;
- ❖ розглянути ефективність діяльності органів місцевої влади з точки зору громадян та експертів.

Об'єкт дослідження – населення міст, обраних для дослідження.

Період збору соціологічних даних: 1 – 21 липня 2014 р.

В ході дослідження використовувалися два методи збору даних:

- 1) опитування населення;

2) опитування експертів – представників органів місцевого самоврядування.

ОПИТУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ. Метод опитування: структуроване інтерв'ю у форматі «віч-на-віч» за місцем проживання респондентів.

Вибірка: національна, представницька для дорослого населення міст обласного значення України; репрезентативна для обраних для проведення дослідження міст; багатоступенева, стратифікована, з використанням квотного методу відбору респондентів на останньому етапі. При опитуванні респондентів витримувалися квоти за двома параметрами: статтю та віком.

Особливістю даного дослідження є наявність основної та контрольної групи, що забезпечує можливість порівнювати настрої населення в окремих містах, які є учасниками проекту «Формування політики, ґрунтованої на фактах, в сфері місцевого самоврядування в Україні», спрямованого на реформування органів місцевого самоврядування, та настрої населення міст, які не є учасниками Проекту.

Основна група представлена 15 містами, включеними до Проекту. До контрольної групи увійшли 5 міст, не включених до зазначеного Проекту. Міста контрольної групи обиралися таким чином, щоб забезпечити представницький характер вибірки для міст обласного значення України (табл. 1).

Таблиця 1

Міста, включені до вибірки

Основна група				Контрольна група		
Львів	➤	Вінниця	➤	Кривий Ріг	➤	Кременчук
	➤	Черкаси	➤	Чугуїв	➤	Київ
Івано-Франківськ	➤	Коростень	➤	Павлоград	➤	Дніпропетровськ
Рівне	➤	Чернігів	➤	Первомайськ	➤	Харків
	➤	Бориспіль	➤	Бердянськ	➤	Миколаїв

Кам'янець- Подільський Луцьк	
------------------------------------	--

У кожному із міст, включених до вибірки, було опитано по 100 респондентів, що дозволило проводити порівняльний аналіз даних між окремими населеними пунктами. Загальний обсяг вибірки – 2000 респондентів.

Загалом 55% опитаних проживають у обласних центрах, 35% - у містах обласного значення з чисельністю населення понад 100 тисяч осіб, решта 10% - в інших містах обласного значення.

Згідно звітів інтерв'юерів і супервайзерів, опитування пройшло з певними ускладненнями у зв'язку із військово-політичною ситуацією в країні. Особливі проблеми виникали в містах Бердянську і Кам'янці-Подільському та на Сході України. Зокрема в Бердянську більшість населення взагалі не відкривали двері, побоюючись, що чоловіків у цих родинах хочуть забрати в армію, натомість громадяни, які погодилися взяти участь в опитуванні, дуже переживали, що за «неправильні» відповіді їх буде переслідувати місцева влада. Виходячи з цього, об'єктивність відповідей респондентів, які представляють м. Бердянськ, викликає значні сумніви.

ОПИТУВАННЯ ЕКСПЕРТІВ. У якості експертів в даному дослідженні виступали депутати місцевих рад та співробітники (керівники або заступники керівників структурних підрозділів) виконавчих органів місцевого самоврядування.

Метод опитування: структуроване інтерв'ю у форматі «віч-на-віч» за місцем роботи експертів або самозаповнення анкети експертами.

Опитування експертів проводилося лише у містах основної групи. У кожному із міст було опитано по 15 експертів, включаючи 10 депутатів та 5 співробітників виконавчих органів місцевої влади. Дане співвідношення не

було витримане лише у м. Рівне, де було опитано 9 депутатів та 6 керівників/заступників керівників підрозділів виконавчих органів місцевої влади.

Таким чином, загальний обсяг вибірки склав 225 експертів, в тому числі 149 депутатів місцевих рад та 76 посадовців ОМС.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Одними з індикаторів ефективності діяльності органів місцевого самоврядування і посадових осіб, їх відкритості та прозорості є самооцінка і стан громадської думки. Аналіз даних соціологічного опитування міського населення України та депутатів міських рад і співробітників виконавчих органів міського самоврядування дозволив дійти наступних висновків.

Представники органів місцевого самоврядування в цілому високо оцінюють активність громадськості своїх міст. Середня оцінка за 4-бальною шкалою, де 1 – дуже пасивно, а 4 дуже активно, становить 2,9 бали. Найбільшу активність громадськість проявляє у сфері благоустрою і ЖКГ, при цьому звертаються громадяни здебільшого особисто, а не через зареєстровані об'єднання громадян чи ініціативні групи. Членами політичної партії є 2%, членами громадської організації – 3% респондентів.

Зафіксовані значні відмінності стосовно оцінки різних форм політичної активності пересічними громадянами та експертами. Громадяни відзначають свою високу активність під час голосування на виборах (83%). Решта форм активності є серед них не дуже популярними, зокрема у зустрічах з депутатами брали участь 18% респондентів, загальних зборах громадян – 15%, зустрічах з міським головою – 14%, законних демонстраціях – 14%, у інших формах активності – 9% респондентів. Натомість експерти високо оцінюють такі форми активності, про участь у яких громадяни згадували досить рідко: звернення до представників влади з пропозиціями, заявами, скаргами (середня оцінка 4,4 бали за 5-бальною шкалою), зустрічі громадян з міським головою (4,1 бала) та депутатами міськради (3,8 бала), колективні звернення до органів

влади (3,7 бала). Самі експерти найчастіше співпрацюють з громадськістю у форматі розгляду звернень, пропозицій, заяв, скарг громадян (такий досвід протягом останніх 12 місяців мали всі опитані експерти), особистих зустрічей з громадянами (96%), розгляду колективних звернень громадян (95%) та під час участі у семінарах, «круглих столах», консультаціях (93%).

Західні області виявилися більш політично активними за інші регіони України, одним із найвищих рівень активності громадян є у Львові. Містом із Південного регіону, для мешканців якого характерна значно вища активність, є Бердянськ.

Респонденти, які навіть формально є членами громадських організацій, політичних партій, ОСББ, вуличного чи квартального комітету, громадської ради, є більш політично активними, ніж ті, які не входять в жодну з організацій. Інтегральний показник політичної активності (тобто частка опитаних, які брали участь хоча б в одній із форм політичної активності, за винятком голосування на виборах) для вказаних груп становить 79% та 39% відповідно при статистичній похибці 8%.

Найбільший інтерес у респондентів викликає національна політика, якою цікавляться 76% опитаних, дещо менше міжнародна (63%), а найменше – місцева (59%). Найбільшою мірою політикою різних рівнів цікавиться населення західного регіону. Представники основної групи дещо більшою мірою цікавляться політикою різних рівнів, ніж представники контрольної групи. Цей факт співвідноситься із більшою активністю основної групи у порівнянні з контрольною у зустрічах з міським головою і депутатами міської ради.

У ході дослідження було виявлено, що існує значимий зв'язок між зацікавленістю різними рівнями політики і політичною активністю громадян. Найбільш активною групою є група респондентів, яка дуже цікавиться політикою, в той час як найменш активною – особи, що взагалі нею не цікавляться.

За результатами опитування представників громадськості можна відмітити перевагу негативної налаштованості щодо всіх гілок міської влади, хоча така перевага і не є значною. Тобто негативні оцінки ділових та моральних якостей представників цієї влади, недовіра до них зустрічаються частіше, ніж позитивні або нейтральні, але не є повністю домінуючими. Сприйняття міської влади загалом є кращим, ніж сприйняття влади центральної. Також подібне сприйняття міської влади не є однаковим в різних містах; кращі показники мають місце у Борисполі, Львові, Бердянську, Коростені, Вінниці.

Водночас громадська думка населення досліджених міст щодо ділових та моральних якостей міського керівництва не співпадає з оцінками учасників експертного опитування. За оцінками останніх, міська влада є цілком відповідальною, діючою в інтересах більшості населення та строго в рамках своїх повноважень. Адже 83% опитаних експертів повністю або частково заперечили те, що представники органів місцевого самоврядування ставлять на перше місце свої власні інтереси, а не інтереси міської громади; 59% експертів повністю або частково погодилися з тим, що представники міської влади не зловживають своїм службовим становищем, а 73% експертів – що представники міської влади виконують свої обіцянки. І в подібній позитивній оцінці діяльності міських органів влади експерти з різних регіонів є доволі однотайними, значимих відмінностей в їхніх оцінках немає.

Відповідно, не помітно чітких регіональних відмінностей (коли міста в одних регіонах демонструють кращі показники за міста в інших регіонах), адже як кращі, так і гірші, за оцінками респондентів, міста розташовуються в різних регіонах. Скоріше, значення має конкретна політика конкретних органів влади у тих чи тих містах.

Зважаючи на тісну кореляцію між довірою до міських голів та міських рад можна припустити, що більшістю населення міст ці органи влади сприймаються як одне ціле.

Інформацію про діяльність міськради та міського голови так чи інакше отримують практично всі респонденти. Не отримують її лише 4% опитаних. Серед решти респондентів найбільш популярним у якості джерела інформації є телебачення, завдяки якому 80% опитаних дізнаються про роботу міськради, а 78% - про діяльність мера. Популярність різних джерел отримання інформації у різних містах істотно варіює. Але частка респондентів, які не отримують інформацію про діяльність місцевої влади, значимо не відрізняється, варіюючи в межах 0-11%. Виняток становить лише м. Первомайськ, де не отримують інформацію про діяльність міськради та мера 24% та 22% опитаних відповідно.

Основним джерелом, з якого городяни отримують інформацію про діяльність міської влади, є телебачення. Причому це джерело не є, так би мовити, вимушеним (коли немає кращого), а є бажаним, найбільш прийнятним. Тож його використання для донесення позицій та досягнень міської влади буде найбільш ефективним. Також у половині з досліджених міст друге місце за зручністю посідають газети. Пріоритетне звернення до інших джерел є варіативним в різних містах. Причому переважає переконання, що висвітлення діяльності міських органів влади у ЗМІ є достатньо об'єктивним, тож до відповідної інформації населення міст ставитиметься, скоріше, з довірою.

Експерти в цілому схильні оцінювати органи місцевої влади як «відкриті» до взаємодії з громадськістю, тоді як пересічні громадяни вважають їх «закритими». Зокрема експерти значно частіше зазначали, що представники місцевої влади добре інформують громадян про діяльність обласної ради (82% проти 36% громадян) та видатки місцевого бюджету (62% та 17% відповідно), обґрунтовують свої рішення перед громадськістю (65% та 26% відповідно), дослухаються до думки громадян (87% та 35%).

Частка респондентів, які зазначили, що вони мають змогу впливати на рішення місцевої влади, є найвищою у містах Бердянськ (34%) та Кременчук

(33%), а найнижчою – у Львові, Коростені, Чернігові, Дніпропетровську, Харкові та Миколаєві, де вказаний показник становить 3-7%. Ситуацію щодо інформування громадськості про те, куди витрачаються гроші платників податків, найкраще оцінюють респонденти в Бердянську (46% погодилися, що представники ОМС добре інформують про це громадян), а найгірше – у Коростені (8%).

Абсолютна більшість респондентів з числа громадськості (88%) заперечили можливість впливу на прийняття рішень міської влади. Протилежної думки дотримуються експерти: 74% опитаних зазначили, що громадяни впливають на процеси прийняття рішень певною або навіть значною мірою. На думку експертів, серед причин, які заважають громадянам впливати на прийняття рішень, зі значним відривом лідирує такий фактор як пасивність громадян, на що вказали 51% опитаних представників ОМС. Однак серед населення лише 11% респондентів підтвердили, що вплив на прийняття рішень їх не цікавить. Натомість з точки зору громадян, головною причиною, яка стає їм на заваді, є впевненість у тому, що їхні дії не принесуть бажаного результату, на що вказали 36% опитаних, а другою за значимістю причиною є брак часу (16%). Частка респондентів з числа представників громадськості, які не бачать жодних перешкод для впливу на прийняття рішень в цілому по масиву становить 15%, істотно вирізняються в кращий бік лише міста Бердянськ (32%) та Вінниця (54%).

Громадська думка та оцінка експертів стосовно ефективності діяльності ОМС суттєво відрізняються. Зокрема діяльністю ОМС у своєму місті задоволені 45% громадян та 69% представників ОМС. Вважають, що місцева влада ефективно розподіляє бюджетні кошти та інші ресурси 16% громадян та 66% представників ОМС. Задоволеність діяльністю ОМС найчастіше висловлювали респонденти з Вінниці (76%), Борисполя (75%) та Бердянська (75%) проти 45% в цілому по масиву; натомість мешканці Коростеня (95%) та

Чернігова (90%) найчастіше нарікали на неефективний розподіл бюджетних коштів та інших ресурсів проти 61% в цілому по масиву.

Протягом 12 місяців, що передували опитуванню, зверталися за будь-якими послугами до державних регуляторно-дозвільних органів 34% респондентів. Випадки доплат за надання тих чи інших послуг є доволі поширеними (з такими випадками стикалися від 20% до 60% користувачів залежно від конкретного органу). Серед інших труднощів у процесі отримання послуг державних регуляторно-дозвільних органів респонденти найчастіше нарікали на довгі черги (27%), тривалу процедуру оформлення документів (12%), необхідність зібрати значну кількість довідок для їх оформлення (12%), байдуже ставлення співробітників (10%) та високі офіційні платежі за послуги, наприклад, держмити (10%). Не стикалися із жодними проблемами 33% опитаних, які зверталися за будь-якими послугами.

Отже, згідно з результатами дослідження спільна діяльність представників органів місцевого самоврядування із громадськістю вимагає удосконалення. У цілому населення України не проявляє значної активності в житті своїх міст, винятком є лише голосування на виборах. При цьому експерти також відзначають високий рівень пасивності городян. Існують суттєві обмеження для забезпечення прозорості діяльності ОМС та їх відкритості до співпраці з громадськістю. Ефективність співпраці громадян із органами місцевого самоврядування також не можна назвати високою.

2.2. Програма дослідження та інструментарій пробного дослідження

Проблематика громадської думки як підвищення ефективності соціальної політики територіальної громади є на сьогоднішній день актуальною, оскільки ефективність державної влади знаходить вияв у її здатності відповідати інтересам населення. Вираження цих інтересів ми знаходимо в громадській думці.

Дана проблема містить у собі соціальне протиріччя, оскільки з одного боку, опитування громадської думки проводяться регулярно по багатьом актуальним темам, а з іншої сторони результати цих опитувань, застосовуються тільки як узагальнені статистичні дані.

Об'єктом дослідження виступає населення м. Києва

Предметом дослідження є громадська думка як підвищення ефективності соціальної політики місцевої влади м. Києва

Мета дослідження полягає в тому, щоб виявити думку населення щодо взаємодії громадської думки із владними структурами.

Завдання дослідження:

- З'ясувати ступінь громадської активності населення;
- Визначити найбільш популярні механізми формування громадської думки органами державної влади;
- З'ясувати відношення населення до опитувань громадської думки;

Гіпотеза дослідження: Громадяни не вважають опитування громадської думки корисними у вирішенні проблем територіальної громади й не бажають брати в них участь.

Інтерпретація понять:

Під громадською думкою розуміється ставлення індивідів, соціальних груп, соціальних спільнот до конкретних фактів, процесів, явищ громадського життя.

Соціальна політика - політика у сфері соціального розвитку й соціального забезпечення; система проведених суб'єктом господарювання заходів, спрямованих на поліпшення якості й рівня життя певних соціальних груп, а також сфера вивчення питань, що стосуються такої політики, включаючи історичні, економічні, політичні й соціологічні аспекти, а також експертизу причинно-наслідкових зв'язків.

Територіальна громада - самокерована адміністративно-територіальна одиниця із певною територією й проживаючим на цій території населенням (зазвичай група населених пунктів, місто, селище або село).

Інструментарієм у даному дослідженні виступає анкета.

АНКЕТА

Шановний респондент!

Просимо Вас взяти участь у дослідженні, присвяченому вивченню формування громадської думки органами державної та місцевої влади. Виберіть відповіді, що збігаються з Вашою думкою. Якщо жоден із зазначених варіантів відповідей Вас не влаштовує, то Ви можете написати свій варіант відповіді там, де ми залишили для цього місце. Не пропускайте, будь ласка, жодного питання. Від Ваших відповідей залежить достовірність результатів дослідження.

Заздалегідь дякуємо Вам!

1. Чи берете Ви участь у громадському житті міста?
  - так;
  - ні.

2. Чи в достатній мірі влада враховує і опирається на думку жителів при прийнятті рішень?
  - так, повною мірою;
  - враховують у міру можливостей (в окремих питаннях, сферах);

- владі байдужа думка громадян.

3. Органи влади повинні звертатися до результатів опитувань громадської думки при вирішенні проблем громади?

- так;
- ні.

4. Публікації результатів опитувань громадської думки впливають на громадську думку чи ні?

- так, впливають;
- ні, не впливають.

5. Які механізми формування громадської думки органами державної та місцевої влади використовуються у територіальній громаді найбільше активно? (укажіть не більш 3-х)

- вибори;
- агітація, пропаганда, pr- акції;
- опитування громадської думки;
- діяльність медіа;
- інше (що саме?)

6. Які з перерахованих факторів найбільшою мірою перешкоджають продуктивному діалогу між владою й громадянами у територіальній громаді? (укажіть усі правильні, на Ваш погляд, варіанти)

- непрозорість каналів взаємодії влади й громадської думки;
- відсутність законодавства, що регулює взаємовідносини влади й громадської думки;
- небажання представників влади брати до уваги громадську думку;

- небажання населення брати участь у процесі керування територіальною громадою;

- ваш варіант відповіді (напишіть)_____

7. Чи необхідно законодавчо унормувати перелік питань, по яких регулярно має проводитися вивчення громадської думки та оприлюднення їх результатів?

- так;
- ні.

8. Чи знаєте Ви про те, що у Вас є можливість впливати на життя територіальної громади, беручи участь у громадських слуханнях?

- так;
- ні.

9. Чи берете Ви взяти участь у громадських слуханнях, що організовуються органами місцевого самоврядування?

- так;
- ні.

10. Чи є на території де ви проживаєте орган самоорганізації населення?

- так;
- ні.

11. Особисто Вам доводилося брати участь у громадському і політичному житті? (Відзначте всі, варіанти у яких Вам доводилося брати участь)

- участь у виборах в органі влади різного рівня
- колективний благоустрій під'їздів, будинків, дитячих майданчиків, навколишньої території
- участь у проведенні виборчої кампанії (збір підписів, агітація, робота на виборчій дільниці)
- участь у діяльності профспілкових організацій
- збір засобів, речей для людей, що потрапили у важке положення (переміщені із зони бойових дій, стихійне лихо, лікування, операція)
- участь у мітингах, демонстраціях, пікетах із приводу подій у житті країни чи вашого населеного пункту
- участь у діяльності громадських організацій (правозахисних, благодійних, екологічних і т.д.)
- участь у роботі органів самоорганізації населення (ОСН)
- підписання звернень, петицій із приводу подій у житті країни чи вашого населеного пункту
- участь у страйках
- участь у діяльності політичних партій
- участь у діяльності релігійних організацій
- інше

12. У яких громадських заходах Ви могли б взяти участь для вирішення місцевих проблем? (не більше двох відповідей)

- колективне звертання до влади й органів місцевого самоврядування в письмовій формі
- збори (мешканців будинку, жителів міста/села, жителів громади)
- участь у виборах місцевих органів влади
- участь у голосуванні (референдумі) з питань місцевого значення
- ні в яких

- інше
- важко відповісти

13. Скажіть, будь ласка, чи доводилося Вам за останній рік брати участь у яких-небудь заходах, організованих жителями Вашого населеного пункту? (будь-яке число відповідей)

- суботник, прибирання двору, вулиці
- збори (мешканців будинку, жителів міста/села, жителів громади)
- культурно-спортивні заходи
- колективне звернення до влади й органів місцевого самоврядування в письмовій формі

- заходи місцевих осередків політичних партій
- заходи місцевих осередків громадських організацій
- мітинги, пікети, акції протесту
- спільне забезпечення порядку й безпеки
- спільна ліквідація наслідків аварій, пожеж і інших надзвичайних ситуацій

- матеріальне забезпечення спільних заходів
- інше
- не брав участі в подібних заходах
- важко відповісти

14. Як Ви в цілому оцінюєте корисність і ефективність заходів, у яких Ви особисто брали участь за останній рік?

- позитивно
- задовільно
- негативно
- важко відповісти

- немає відповіді

15. Що найбільше може надихнути Вас і таких людей, як Ви, на участь у громадському житті Вашого населеного пункту, заходах, організованих його жителями? (не більш двох відповідей):

- упевненість у тому, що ця діяльність буде корисною
- можливість облаштувати навколишню територію
- можливість розв'язати дійсно хвилюючу особисто вас проблему
- можливість заробити
- прагнення допомогти людям
- порушення ваших прав (або прав ваших близьких)
- можливість вплинути на політику місцевої влади
- упевненість у тому, що ваша справа буде підтримана більшістю
- інше
- важко відповісти

16. Якщо Ви берете участь (брали участь) у громадському і політичному житті, що Вас до цього мотивує? (не більше двох варіантів відповідей)

- я прагну змінити на краще життя у своєму місті (селищі, селі), країні
- мені це цікаво
- я прагну розв'язати проблему, яка мене хвилює, відстояти свої права й інтереси
- я прагну допомогти людям, які перебувають у важкій ситуації
- я роблю це за компанію, із солідарності із друзями, знайомими
- для мене це спосіб підзаробити
- мене попросили люди, яким я не зміг відмовити

- я прагну вплинути на владу публічно висловити свій протест і невдоволення

- мене примусили до участі, змусили під тиском
- для мене це спосіб зробити кар'єру
- інше
- важко відповісти

17. Якщо Ви берете участь (брали участь) у громадському і політичному житті, то чому? (не більше двох варіантів відповідей)

- мені це не цікаво
- у мене немає можливості й часу цим займатися, я зайнятий(а) (навчанням, роботою і т.д.)

- я вважаю, що політикою повинні займатися професіонали
- я переконаний(а), що моя участь все одно нічого не змінить
- я довіряю владі й вважаю, що вона сама знає як розв'язати всі проблеми в країні

- я не бачу лідерів, за якими можна було б піти
- політика - "брудна справа" і пристойним людям там робити немає чого

- немає громадських організацій і політичних партій, яким можна було б довіряти й у роботі яких мені хотілося б брати участь

- інше
- важко відповісти

18. Чи знаєте Ви про існування у Вашій територіальній громаді органів самоорганізації населення?

- так;
- ні.

- важко відповісти

19. Скажіть, будь ласка, Ви хотіли б взяти участь у роботі подібних організацій?

- уже беру участь, прагну брати участь
- не прагну брати участь
- важко відповісти

20. Які питання, на Вашу думку, можуть вирішувати жителі за допомогою органів самоорганізації населення?

- житлово-комунальні питання (ремонт у під'їзді, будинку тощо);
- благоустрій, озеленення прибудинкової території;
- організація дозвілля, проведення свят, спортивних змагань;
- участь у соціально-економічних програмах міста;
- захист і відстоювання інтересів жителів у відповідних органах;
- інше

21. Які на Вашу думку, мають бути джерела фінансування органів самоорганізації населення?

- місцевий бюджет
- населення, що проживає на території органів самоорганізації

населення

- обидва цих джерела
- інше
- важко відповісти

22. Як Ви вважаєте, чи повинні громадські організації, ініціативні групи залучатися для експертизи рішень місцевої влади?

- так, їх має запрошувати місцева влада зі своєї ініціативи;
- так, вони самі повинні пропонувати свою участь місцевій владі;
- ні, їх не потрібно залучати;
- важко відповісти.

23. Як Ви вважаєте, у якій формі повинні оприлюднюватися результати експертизи рішень місцевої влади проведених громадськими організаціями, ініціативними групами?

- вони повинні оприлюднюватися в пресі;
- вони повинні оприлюднюватися на публічних зборах, мітингах;
- вони повинні оприлюднюватися на зустрічах у своїх організаціях
- в іншій формі.

24. Які механізми особистої участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування Ви знаєте?

- збори громадян
- місцевий референдум
- голосування по відкликанню депутата
- голосування по відкликанню мера
- громадські слухання
- опитування громадської думки
- інше
- важко відповісти

25. Чи брали Ви участь в офіційних обговоренні важливих для громади питань ініційованих міською владою?

- так, брав активну участь, вносив пропозиції;
- брав участь у громадських слуханнях;

- дописував у соціальних мережах з цього приводу
- інше
- важко відповісти

26. Які форми зв'язку населення й органів місцевого самоврядування застосовуються Вами?

- публікації у пресі
- через офіційні акаунти влади у соціальних мережах
- гарячі телефонні лінії
- особисті прийоми громадян представниками влади
- громадські приймальні
- інше
- ніякі не практикую
- важко відповісти

27. Чи берете Ви участь у конференціях, круглих столах, загальноміських заходах щодо питань взаємодії органів місцевого самоврядування з населенням, громадськими організаціями, органами самоорганізації населення?

- так, регулярно
- так, час від часу
- не беру участь
- інше

28. Оцініть роботу місцевої адміністрації за останній рік по таких напрямках

Напрямки роботи	Дуже добре	Добре	Скоріше добре	Важко сказати	Скоріше погано	Погано	Дуже погано
Створення сприятливих умов для малого і середнього бізнесу							
Робота житлово-комунальних служб							
Стан доріг							
Дбайливе ставлення до природи							
Вирішення проблем навколишнього середовища							
Створення умов для розвитку освіти й культури							
Робота системи охорони здоров'я							
Створення умов для занять фізкультурою й спортом							
Надання соціальної допомоги пенсіонерам, інвалідам, багатодітним родинам							

Інформування громадян							
Забезпечення громадського порядку							
Боротьба з бюрократією, корупцією, хабарництвом, злодійством і безвідповідальністю в органах влади							
Доступність інформації про роботу органів влади							
Врахування думок, побажань населення при вирішенні проблем громади							
Створення позитивного іміджу громади за її межами							

Один зі шляхів виявлення тенденцій розвитку територіальних громад це - проведення опитування серед представників місцевої влади й населення територіальної громади. У якості форми організації пілотажного дослідження було застосовано анкетування, що дозволило оцінити стан керування в територіальній громаді з точки зору представників місцевої влади та населення територіальної громади.

Крім того, метод анкетування дозволяє з'ясувати, як представники місцевої влади й населення ставляться до нововведень, яким вони бачать майбутній статус своїх територіальних громад. Адже відношення й готовність представників місцевої влади до змін багато в чому визначають перспективи подальшого розвитку територіальних громад.

Вибірка пілотажного дослідження склала 100 респондентів.

Результати дослідження про те, яким формам участі в суспільному і політичному житті громадяни віддають перевагу, а також, чим пояснюють свою участь або неучасть у них. Аналізуючи результати даного дослідження можна зробити наступні висновки.

За результатами опитування - головна форма громадської й політичної активності - це голосування на виборах в органі влади різного рівня (у цьому брали участь 64% опитаних).

Також населення брало участь у колективному благоустрої навколишніх територій - 17%, а у мітингах, демонстраціях, пікетах, у роботі політичних партій, страйках, підписанні петицій - 9%.

Головні мотиви участі опитаних у суспільному і політичному житті - бажання змінити життя у своєму місті, селі, країні на краще - відзначають 26% респондентів. Також до мотивів участі можна віднести прагнення відстояти свої права й інтереси (17%); допомогти людям, що потрапили у важку ситуацію (9%);

Основний мотив неучасті респондентів у суспільному і політичному житті - відсутність інтересу до цього (37%). Посилаються на недолік часу - 26%; на те, що політикою повинні займатися професіонали - 13%; що їхня участь все одно нічого не змінить - 11%.

Для вирішення місцевих проблем третина (34%) громадян готова взяти активну участь у виборах місцевих органів влади, а також у зборах мешканців свого будинку або жителів свого населеного пункту.

Корисність і ефективність заходів, у яких респонденти особисто брали участь за останній рік, оцінюється ними, як правило, позитивно або задовільно - 35 і 42%, набагато рідше - негативно - 16%.

На участь у суспільному житті свого населеного пункту респондентів, на їхню думку, можуть надихнути впевненість у тому, що діяльність буде корисною - 34%, можливість благоустроїти навколишню територію, розв'язати

дійсно важливу для них проблему - 23%, прагнення допомогти людям - 16%.

Більшість (71%) опитаних не знають про існування в їхньому населеному пункті об'єднань жителів (Органів самоорганізації населення.); знають про них 24% респондентів.

Уже беруть участь або прагнуть брати участь у роботі подібних організацій 14% опитаних, тоді як дві третини не прагнуть цього й ще 22% вагаються з відповіддю.

Висновок до другого розділу

Один зі шляхів виявлення тенденцій розвитку територіальних громад це - проведення опитування серед представників місцевої влади й населення територіальної громади. У якості форми організації дослідження застосовується анкетування, що дозволить оцінити стан керування в територіальній громаді з точки зору представників місцевої влади та населення територіальної громади.

Крім того, метод анкетування дозволяє з'ясувати, як представники місцевої влади й населення ставляться до нововведень, яким вони бачать майбутній статус своїх територіальних громад. Адже відношення й готовність представників місцевої влади до змін багато в чому визначають перспективи подальшого розвитку територіальних громад.

Згідно з результатами дослідження спільна діяльність представників органів місцевого самоврядування із громадськістю вимагає удосконалення. У цілому населення України не проявляє значної активності в житті своїх міст, винятком є лише голосування на виборах. При цьому експерти також відзначають високий рівень пасивності городян. Існують суттєві обмеження для забезпечення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування та їх відкритості до співпраці з громадськістю. Ефективність співпраці громадян із органами місцевого самоврядування також не можна назвати високою.

ВИСНОВКИ

Отже у роботі:

1. Було розглянуто громадську думку як об'єкт соціологічного аналізу.

Під громадською думкою ми розуміємо стан, який виникає як реакція на конкретні факти, процеси та явища в суспільному житті, стан, який виражає позицію громадян щодо цих явищ, під громадською думкою ми розуміємо ставлення індивідів, соціальних груп та соціальних спільнот до конкретних процесів громадського життя, за допомогою яких вони управляють ними і впливають на них. При включенні громадської думки в систему місцевої влади вона здатна виступати в якості зворотного зв'язку між суспільством і місцевою владою. Особливо значимим аспектом дослідження громадської думки є вивчення зв'язку між процесом її формування, вираження, функціонування й існуючим рівнем соціальної напруженості в суспільстві, соціальним настроєм і самопочуттями.

2. Проаналізовано специфіку опитування громадської думки в системі формування соціально-економічної політики на рівні місцевого самоврядування.

Завжди дослідники визнавали факт існування громадської (публічної) думки, але не всі підтримували її позитивну роль у взаємодії із владою. Одні виступали за те, щоб дати громадянам можливість брати участь у виробленні державних рішень, інші напроти - мали думку, що керування державою повинне належати еліті. Громадська думка в системі місцевої влади може виступати в якості зворотного зв'язку між суспільством і місцевою владою. Подібний зворотний зв'язок здатний зробити більш стійкою систему суспільства. Він перетворює неупорядковані соціальні взаємодії між громадянами та органами місцевого самоврядування на впорядковані. Але зараз рішення питань щодо розвитку будь-яких населених пунктів неможливо уявити без діалогу між громадою та представниками органів місцевого

самоврядування. Посадові особи мають брати до уваги громадську думку, прислухатися до неї. Громадська думка являється закономірним учасником процесів формування й реалізації місцевої соціальної політики й при її розробці дані опитувань громадської думки являються об'єктивно необхідним елементом системи соціального планування. Тож, громадська думка в цьому питанні є надважливим фактором, вона має бути невід'ємним учасником процесів формування й реалізації місцевої соціальної політики. Органи влади й місцевого самоврядування при виробленні й здійсненні соціально-економічної політики повинні опиратися на надійні й достовірні джерела інформації про стан і динаміку масової свідомості та, відповідно, громадської думки. Влада має знати думку населення про державні процеси, які відбуваються в суспільстві, а населення, у свою чергу, повинне брати активну участь у житті своєї країни.

3. Здійснено вторинний аналіз соціологічного дослідження громадської думки про взаємодію громадськості з органами місцевого самоврядування.

Відповідно до результатів ми з'ясували те, що діяльність представників органів місцевого самоврядування із громадськістю вимагає удосконалення. Ми побачили, що загалом населення схильне не довіряти та бути негативно налаштованим до всіх гілок міської влади. Сприйняття міської влади є кращим, ніж сприйняття центральної влади, в той час показники цього різняться в залежності від міста. Представники органів місцевого самоврядування в цілому високо оцінюють активність громадськості своїх міст. В той час, громадяни відзначають свою високу активність тільки під час голосування на виборах (83%). Жителі Західних областей виявились найбільш політично активними. Зважаючи на тісну кореляцію між довірою до міських голів та міських рад можна припустити, що більшістю населення міст ці органи влади сприймаються як одне ціле. Інформацію про діяльність міськради та міського голови так чи інакше отримують практично всі респонденти. Основним джерелом, з якого городяни отримують інформацію

про діяльність міської влади, є телебачення. Пріоритетне звернення до інших джерел є варіативним в різних містах. Причому переважає переконання, що висвітлення діяльності міських органів влади у ЗМІ є достатньо об'єктивним, тож до відповідної інформації населення міст ставитиметься, скоріше, з довірою. Експерти в цілому схильні оцінювати органи місцевої влади як «відкриті» до взаємодії з громадськістю, тоді як пересічні громадяни вважають їх «закритими». Абсолютна більшість респондентів з числа громадськості (88%) заперечили можливість впливу на прийняття рішень міської влади. Протилежної думки дотримуються експерти: 74% опитаних зазначили, що громадяни впливають на процеси прийняття рішень певною або навіть значною мірою. У цілому населення України не проявляє значної активності в житті своїх міст. Ефективність співпраці громадян із органами місцевого самоврядування також не можна назвати високою.

4. Розроблено програму дослідження та інструментарій пробного дослідження.

Проведення опитування серед представників місцевої влади й населення територіальної громади- це один із шляхів виявлення тенденцій розвитку територіальних громад. У якості форми організації пілотажного дослідження було застосовано анкетування, що дозволило оцінити стан керування в територіальній громаді з точки зору представників місцевої влади та населення територіальної громади. Аналізуючи результати цього дослідження можна зробити такі висновки: головною формою політичної та громадської активності є голосування на виборах; головні мотиви участі респондентів у політичному і суспільному житті- це бажання змінити на краще життя у своєму населеному пункті; відсутність інтересу до суспільного і політичного життя- це головний мотив неучасті в ньому; на участь у суспільному житті свого населеного пункту респондентів, на їхню думку, можуть надихнути впевненість у тому, що ця діяльність буде корисною; більшість респондентів не знають про існування об'єднань жителів в їх населеному пункті, та

більшість респондентів не прагнуть брати участі в роботі подібних організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авксентьев А. Сучасна теорія голосування в контексті українських електоральних трансформацій : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01. Харків, 2017.
2. Акимов Д. И. Социальный маркетинг и социальная сфера общества : монография. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2010. 312 с.
3. Буяк Б. Молодь як особлива соціально-демографічна група в умовах становлення соціальної правової держави та громадянського суспільства. Наукові записки. 2020. № 36. С. 198–209.
4. Вишняк О. Електоральна соціологія: історія, теорії, методи : монографія. Київ : Ін-т соціології НАНУ, 2000. 308 с.
5. Вишняк О. Зміни основних параметрів партійної системи України: від виборів 1998-го до виборів 2014-го. // Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2017, 2, 167–174.
6. Вишняк О. Зміни ставлення громадян України до різних типів партійних систем // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2019. № 2. С.160-168.
7. Євдокимова І.А. Соціальний аудит як механізм регулювання соціально-трудова відносин та соціологічна технологія. Social sciences: history, modernity, the future, EU experience. Wloclawek, Republic of Poland, 2019. С. 53–58.
8. Зубченко О. Структурування електорального простору Запорізького регіону у 2015–2020 роках // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, 2021, Вип. 89.
9. Каритка В. Молодь промислового регіону як специфічна соціально-демографічна група (на прикладі Дніпропетровської та Запорізької областей) // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, 2021, Вип. 89.

- 10.Кривицька О. Міжрегіональний «розкол» України: чинники поглиблення. // Політичний менеджмент. 2008. № 2. С. 51–65.
- 11.Хрустальов Ф., Ашурбеков А. Соціологічний супровід процесів децентралізації // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, 2018, Вип. 78.
- 12.Мусиєздов А. Соціологічне обґрунтування практики конструювання бренду міста // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. -Вип.3.22
- 13.Набруско В І. Формування громадської думки в умовах легітимації політичної влади (масовокомунікативний вимір) : автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.03. Київ : Ін-т журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2006. 20 с.
- 14.Петров О. В. Социологические пиар-технологии в политике. Киев, 2007. 288 с.
- 15.Полторак В. А. Компетентність громадської думки: органічна та неорганічна // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, 2018, Вип. 79.
- 16.Полторак В. А. Социология общественного мнения. Киев ; Днепропетровск : Центр «СОЦИОПОЛИС», 2000. 264 с.
- 17.Полторак В. А. Соціальний маркетинг як технологія регулювання кризових проблем у соціальній сфері суспільства // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, 2018, Вип. 78.
- 18.Полторак В. А., Акімов Д. І. Соціальний маркетинг та регулювання соціальних проблем у кризовому суспільстві. Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. Вип. 4. С. 260–265.

- 19.Рахманов О. Детермінанти ставлення громадян до українського уряду: соціологічний аналіз // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2020. № 4. С.133-146.
- 20.Резнік О.С., Козловський О.Р. Методологічні аспекти дослідження детермінант ставлення громадян до державної влади. *Український соціум*, 2020. №2 (73), С.46–58.
- 21.Ручка А. О. Компетентність як ресурс життєвої активності. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін : зб. наук. пр. Київ : ІС НАН України, 2017. С. 264–276.
- 22.Садмен С., Бредбери Н. Как правильно задавать вопросы: введение в проектирование массовых обследований : пер. с англ. Москва : Ин-т фонда «Общественное мнение», 2005. 382 с.